

КУЛТУРАТА НА ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ И ЕРОЗИЯТА НА ПУБЛИЧНОСТТА

(за Силвия Петрова, *Нови медии и постистина*,
УИ „Неофит Рилски“, 2024)

Криволичещи колегиални пътеки ме направиха повече или по-малко запознат с процеса на създаване на книгата *Нови медии и постистина* на Силвия Петрова. Споменавам това с единственото съображение да изпреваря потенциални подозрения в безпристрастност. Ако изобщо това е възможно, аз съм пощаден от подобно умение. Затова ще се опитам максимално да се съсредоточа именно върху написаното от Силвия Петрова – напук на маниера на времето ни, в което книгите са все повече обсъждани, но все по-малко четени.

Значимостта на тази монография не се дължи единствено на нейното новаторство: тя представлява първото българско цялостно и систематично изследване на постистината в контекста на новите медии (поне на мен друго не ми е известно). Изключително ценно е също така, че книгата слага „терминологичен ред“ в понятийния безпорядък на поставените въпроси. И не на последно място това е книга-предупреждение: тя алармира какви са последствията от явлението „постистина“ за функционирането на публичната сфера.

Навярно днес много хора са изкушени да възприемат въпроса за истината като рудимент, ретроградна отживелица. Вече е възможно (и легитимно) фалшивото да е норма, а истината да стане лъжа. Съвсем удачна е констатацията на Силвия Петрова, че рационалният дебат и консенсусът по важни теми стават все по-трудни „в ситуация на постистина, при която съществуват конкуриращи се версии на реалността и обективните факти често се отхвърлят като неуместни или спорни“ (с. 22). Тази мрачна картина очертава два свята: единият на очевидността, реалността и пространството, а вторият – на истинността, на знаците и времето. Постмодерната пара-

дигма прие, че може да съществува *реалност извън истината*, реалност сама по себе си. Хората установиха, че не само може да се живее без истина, а нещо повече – без истина се живее много комфортно. Това представлява и културата на лъжата, установила се като социален факт. Културата на лъжата не е опакото на истината, не е подмяна или изопачаване, тя е *цялостната липса на истина, на каквато и да било истина*.

Но нека си зададем един въпрос (или два). Как може да проблематизираме постистината, ако първо не сме се съгласили, че истина съществува? Нима това „пост“ се е появило *ex nihilo*? Ето и главния принос на книгата – преди да разгледа дълбочинно аспектите на постистината, тя настоява за съществуването на нейната главна предпоставка – *истината*. Мисля, че е важно това да бъде напомняно, което и Силвия Петрова прави в раздела „Философски основи на истината“. „Вярвам, че всички хора на планетата са философи и не могат да престанат да бъдат такива, без да се откажат от човешкото си положение. Ако още не сме се отказали, то ето нашия дълг: не непременно да сеем или жънем, а да разкопаваме почвата“ (Kolakovski, 2013: 21)¹. Може би не всеки път откриваме истината, но това наше усилие помага да съхраним *духа на истината*. Или това, което е останало от него.

Дали защото е сравнително нов, или понеже имплицитно съдържа в себе си подобно изкушение, терминът „постистина“ често се използва не само неточно, но и нелегитимно. Затова е от изключителна важност приносът на Силвия Петрова по отношение на неговото историческо проследяване и понятийно конструиране в първата глава на книгата. Предложената дефиниция за постистина според мен е както коректна, така и изключително

полезна: „социална и политическа ситуация, в която гражданите или публиките, както и политиците, вече не зачитат истината, а приемат за истина това, в което вярват или отговаря на предварителните им нагласи или емоционалното им състояние“ (с. 23). Оттук се разкриват и очертаните от Силвия Петрова *агенти на постистинната комуникация* – технологията и икономиката на вниманието, журналистиката, промоционалната култура, както и професионалната политическа комуникация.

Втората глава на монографията е посветена на комуникационните форми на постистината. Без колебание тук може да бъде отчетено като приносен елемент усилието на автора да разграничи поредица от свързани понятия с припокриващи се и сходни значения, които споделят обширно семантично поле. Силвия Петрова диференцира и дефинира явления като *дезинформация*, *мисинформация*, *фалшиви новини*, *глупости* (по Хари Франкфърт), *алтернативни факти* като форми, видове и елементи на невярната информация. Стъпвайки на изведените от автора определения, би могло да се направи съвсем обосновано предложение *de lege ferenda* в Закона за радиото и телевизията (ЗРТ) да се дадат легални дефиниции на девиации като дезинформация, мисинформация, фалшиви новини, въз основа на които Съветът за електронни медии да разшири своя мониторинг по отношение на съдържанието на доставчиците на медийни услуги (чл. 39, ал. 2 ЗРТ).

Третата глава разглежда един феномен, който се ражда преди социалните мрежи, но получава силен тласък след появата им и на практика променя самото понятие за журналистическата дейност – *гражданската журналистика*. В тази нова комуникационна ситуация публиките заемат мястото на журналистите. Силвия Петрова отчита, че в контекста на изчезващо доверие към традиционните легитимни разказвачи на истинните наративи, каквито са медиите, публиките изземат тази функция. На практика всеки може – а и трябва, ако иска да поддържа приемлив модел на идентичност в социалните мрежи – да се държи като журналист. Гражданите стават пълноправен играч на терена на създаването и разпространяването на информация, при това без

функционирането на филтрите за проверка за достоверността, осигурявани до този момент от традиционните медии. Посредством тези процеси се интензифицира циркулацията на всички форми на дезинформация, което подсилва ефектите на ситуацията на постистина (с. 77). В тази връзка авторът обръща внимание, че медийната грамотност следва вече да се възприема като базово умение в обществото на постистината. Тази компетентност дава възможност на гражданите да генерират, споделят и консумират информация с по-голяма (само)ефективност.

Четвърта глава поставя един важен въпрос: „Възможна ли е публичността днес?“, провокиран от „просмукването на ситуацията на постистина в тъканта на публичността“ (с. 102). Силвия Петрова изглежда солидарна с твърдението на Юрген Хабермас, че през последните няколко десетилетия публичната сфера е претърпяла нова структурна трансформация. Новите медии променят процесите на формиране на общественото мнение: от една страна, оставят на гражданите (често аматьори) подбора, проверката и разпространяването на информацията; от друга страна, тази информация циркулира преимуществено в ехо камери и филтърни балони, в които гражданите нямат възможността (а и желанието) да се срещат с позиции, различни от техните собствени. В тази псевдопублична сфера парадигмите на комуникативния капитализъм и на информационната война се доближават, за да оформят платформената среда на постистина, която обитаваме в момента. На фона на това Силвия Петрова защитава агоналния характер на публичния дебат, който обаче следва да се случва в дух на взаимно разбирателство и изграждане на култура на консенсус. Виталната и градивна публична сфера процъфтява в култивирането на отворена конфронтация на мнения, която поражда конкуриращи се обществени позиции, оценявани и тествани една спрямо друга по конструктивен начин.

Последната, пета глава на монографията извежда на сцената едни от главните герои на постистината – троловете. Те според Петрова концентрират най-видимата страна на ерозията на публичната сфера и ефектите от влиянието на новите медии върху политиката

и всекидневието. Изглежда все още сме далеч от решение на дилемата на тролинга. Как да се реагира – сериозно или пренебрежително? Ако предприемем линия на поведение, в която отговаряме по съответния сериозен начин, позволяваме на трола успешно да изпълни целта си. Ако решим да не приемем тролските твърдения на сериозно или просто да ги пренебрегнем, позволяваме тролът да се вихри необезпокоявано. Тролът или постига целта си, когато го приемат на сериозно, или постига пространство, в което свободно да разпространява провокативните си изказвания, без никаква съпротива. В този смисъл троленето може да се мисли като реч, при реакцията на която няма правилен ход. Тук примерите, които Силвия Петрова дава, са толкова ярки и пъстри, че ще оставя на читателя удоволствието сам да се запознае с тях.

Ако се върнем към първоначалния въпрос – този за истината – ще видим, че тъканта на нейните „пост“ измерения се гради на хипотезата, че фактите не са обективни дадености, а могат да се измислят, да се изобретяват. И че съответно върху тях не лежи *onus probandi*. Следователно, ако се генерира достатъчно количество, както и ако достатъчно хора вярват в тях, „изобретените“ факти ще станат истина. Ако за Данте Аристотел е *il maestro di color che sanno* – господарят на знаещите, то в съвремението тази фигура принадлежи на онзи, който е способен да създаде необходимия обем социален или индивидуален *datum*. Макар факт и истина да не са тъждествени, целта на постистинната тоталност е да станат такива – първото да погълне второто; *doxa* да стане *episteme*, фактът да стане истина. Така се стига до онази ситуация на тоталност, елегантно формулирана от Джон Стайнбек: „Никой никога не вярва на три неща: истинското, вероятното и логичното“ (Steinbeck, 2023: 43)².

Съвременните митове, поклъват от „факти“, изобретени от „сръчни и хитри занаят-

чий“ (Cassirer, 1961: 355)³. В новата медийна и комуникационна парадигма тяхното натрупване се използва съвсем недобросъвестно за формиране на убеждения. Тази „социална технология“ се вписва съвсем удачно в прочутата теорема на доайена на американската социология У. И. Томас: „Ако хората определят дадени ситуации като реални, то те са реални в своите последици“. Презумпцията тук е, че чрез натрупване на нагласи и убеждения „фактите“ ще се реализират в самосбъдващи се пророчества (истини). С последното не твърдя, че теоремата на Томас е игроподобна научна конструкция, която не функционира на практика. Напротив, в последните десетилетия тя функционира твърде добре. Всеки, прочел монографията на Силвия Петрова, ще разбере как.

Николай Ценков*

* Д-р Николай Ценков е редовен асистент в катедра „Философски и политически науки“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и хоноруван преподавател в катедра „Философия“ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Литература

- Kolakowski, L. (2013). *Moite pravilni vazgledi za vsichko. Filosofski eseta*. Sofia: Kolibri. [Колаковски, Л. 2013. *Моите правилни възгледи за всичко. Философски есета*. София: КОМН].
- Steinbeck, J. (2023). *Zimata na nasheto nedovolstvo*. Sofia: Kolibri. [Стайнбек, Дж. 2023. *Зимата на нашето недоволство*. София: Колibri].
- Cassirer, E. (1961). *The Myth of the State*. New Haven: Yale University Press.